

1986-os Graves-díjat és a Bécsi Európai Akadémia nagydíját, amelyet 2009-ben nyert el. A díjakkal köszönetet lehet mondani az írónak alkotói és emberi erőfeszítése miatt. A legnagyobb kitüntetés azonban mégiscsak az, ha olvassák a műveit.

Szócs Géza költő, erdélyi magyar ellenzéki és antikommunista, végül pedig olyasvalaki, aki a magyar kultúrát egy új politikai valóság felé vezette, eddig nem volt igazán ismert Lengyelországban. Ezen a helyzeten változtathat most a Jerzy Snopek válogatásában és fordításában megjelent verseskötete. Ez a – tökéletes műfordítói interpretálásban olvasható – könyv olyan költő felhívásának tekinthető, aki megmozgatja az olvasó képzeletét, a nyelvi lehetőségek gazdag forrásait tárja fel előtte, és nem leplezi, hogy továbbra is hajtja a világ megismerésének éhe. Szócs sosem elégszik meg a szó egyetlen jelentésével. Sokféle, gyakran meghökkentő kontextusokban látja és hallja, örömmel tölti el a jelentések és hangok áradatában érezhető lüktetés. Nála a szó olyan – ha már hasonlatot keresünk –, mint a szimfónia szerkezetében felolvadó hangjegy. Szócs versei olyan rob-

banások, amelyek rombolni is, de építeni is képesek a világ formáit. Ezért függetlenek, szabadok és alkotó módon telítettek. Szócs képes előhívni ezeket a formákat, olyan költő, aki nem hagyja veszni a lehetőségeket:

*alszik a vízesés a vízben
alszik a kés a vízesésben*

*alszik a szívben a vérnyomás
és cseppkő varr neked főkötőt*

*cseppkői közt olvashatod
a múlt s az eljövő időt.*

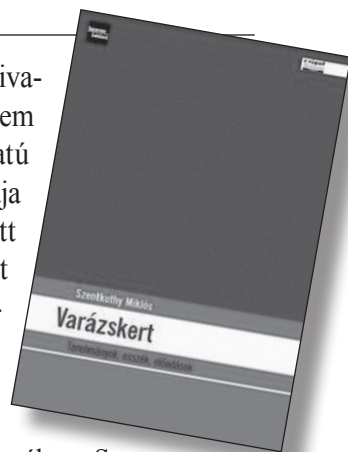
Szócs hisz a költészet látnoki erejében, abban, hogy képes feltárni világunk jövőbeni horizontjait. A költészetnek mindig ez volt a célja, ezt szolgálta. Meg egyezést hozó ének volt, de – ha kellett – figyelmeztető és intő jel. A szeretet és a harag hangjai egyazon ritmusra remegnek a szóban, a beszédben. Szócs Géza beszédében. **Fordította: Szenyán Erzsébet**

Catalogus rerum Szentkuthy Miklós:
Varázskert
Hamvas Intézet, 2012.

„Érzelmeknek, történelmi képeknek a kamaszkorból felidézett egymásutánisága, mint szellem a palackból tör elő, de távolról sem unalmas, mert igazi »catalogus rerum« Szentkuthy stílusában” – írja Tompa Mária az új, a Hamvas Intézetnél 2001 óta immár az ötödikként megjelent Szentkuthy-kötet bevezetőjében, a *Varázskert*ben. A 2012-ben kiadott, 274 oldalas, Molnár Márton szerkesztette, puritán, sőt kissé fantáziátlan külsejű, tanulmányokat, esszéket, valamint szabadegyetemi és rádiós előadásokat tartalmazó kötet mintegy harmincegy szövegtörzset tartalmaz az 1930 és 1988 közötti időben keletkezett. A Szentkuthy halálának 25. évfordulójára megjelentetett könyv több szempontból is kuriózumnak számít. Egyfelől a benne szereplő írások eddigi feltáratlansága, másfelől a kötet végén, a mellékletekben elhelyezett és Szentkuthy saját előadásaihoz készített jegyzetek facsimiléinek bemutatása miatt.

A számtalan önéletrajzi elemet „kikotyogó”, szubjektív írások nemcsak a „Fityó-jelenséget”, azaz Szent-

kuthy tanári rátermettségét hivatottak kiválóan bemutatni, hanem azt az elmélyült tudós alkatú szerzőt is, aki minden munkája előtt alapos kutatásokat végzett a feldolgozandó témában. E két elemről lesznek írásai és előadásai a tudományos mélység ellenére is könnyedek és élvezetesek olyanok számára is, akik nem járatosak az adott témában. Sosem laposodik akadémikussá. Nála a legspecifikusabb módon leszűkített terület kibontása is olyan széles távlatokat nyit meg, amely mint valami hatalmas irodalomtörténeti és művészettörténeti katalógus bontakozik ki a szemünk előtt. Mint valami irodalmi barokk, a formák, a képek, érzéki és értelmi különségek halmozódnak szövegeiben. Szentkuthy szavaihoz kell folyamodnom, hogy ennek pontos lényegét megértsék azok is, akik még csak fontolgatják ennek a különleges szellemi enciklopédiának a fellapozását. „Kéjvágy és aszkézis, alázat és gőg, brutalitás és pityergés, szentszegénység és Eszkoriál-barokk, stb. az a bizonyos »isteni is vagy és manó«, varangy és sze-

ráf psycho-kotyvalék” (*Sorsfordító lelkigyakorlattól végkiárusításig*). Ugyanennek, az amúgy a kötet szempontjából talán legdominánsabb írásnak egy másik helyén: „Nonsens, »art of unreason«, neo-dadaizmus, kommerc-pornos, gépesített paradoxonok, horror-sablonok, blaszfémia-klisék, neuro-nüanszok szódobálása, psycho-fecnik, stb.”

Ez a két felsorolás jelzi talán leginkább azt a művészetekhez, filozófiához és irodalomhoz sokszor egészen szokatlan módon közelítő gondolkodásmódot, amellyel „megfogott” egy-egy témát. „Mindezek a lázadó gondolatok tulajdonképpen régen tüzes bográcspan erjedtek-gerjedtek bennem, de? – titok volt, bűn volt, el kellett fojtanom, és a »sorsfordító lelkigyakorlat« abban állt, hogy az én gyáva Narcissusforrongásaimat nyíltan, a Világirodalom kivilágított, meghirdetett, szabad színpadán erényként és művészetként láthattam a Modern Költőkben” (*Sorsfordító lelkigyakorlattól végkiárusításig*). Az idézetben emlegetett Kosztolányi-féle *Modern Költők, Külföldi Antológia* a ’20-as években került az akkor középiskolás Szentkuthy kezébe, amit ő „égből hullott csodaként” élt meg. A Werbőczy Gimnázium diákja a saját szavai szerint „szemüveges könyvmoly [volt], eretnek, destruktív; sí, futball, korcsolya helyett dekadens”, akiben viszont erősen keveredtek a konzervatív neveltetésből és aggályos lelkiismeretességéből fakadó gátlások, valamint a kamaszkor erotikus vágyálmai. Még mindig ugyanebben a fentebb már többször idézett, Kosztolányi Dezső születésének századik évfordulója alkalmából kiadott tanulmányában írja: „...a szerelmi kalandok együtt jártak betegségfélelemmel, elkárhozás-félelemmel, halálfélelemmel, a Téboly lidérce is körözött feketén fölöttem, a szex maga is az örület egyik elkészítési és tálalási módja, hát még a büntudattal rettegett »utóhatások«. Így aztán (nesze rasszod! nesze miljőd! nesze momentod!) nemcsak a Baudelaire-féle »kék és kín, gyönyör és bűn, bordély és pokol, affreuse juive és Jézus Krisztus« kelléktár számára kész rekeszeim valának, hanem jóval későbbi (mai?) barokk Eszpanya-vonzalmam magjai is el voltak vetve: katolicizmus, kék, halál és téboly.”

Ha meg akarjuk érteni a Szentkuthy jelenséget, arra a különleges pályáivra kell a hangsúlyt tennünk, amely az író gyermekkorából hozott paranoid allűrökkel tarkított gátlásosságát valamiféle exhibicionista extravaganciává formálta át az évtizedek alatt. Szentkuthy írásai, mint önnön sorsa, a végleteken,

a határokon vagy már sokszor azokon is túl mozognak. A már fentebb többször idézett *Sorsfordító lelkigyakorlattól végkiárusításig* című tanulmányában írja családjáról és magáról: „...házunkba soha semmikor, egyetlen élő ember, rokon, barát, barátnő, kolléga be nem tette a lábát. [...] Úgy éltünk, mint azok a középkori elmevesztett »szentek«, akik befalaztatták magukat, az »inkluzák«. Esemény? Kimozdulás? Látogatás? Nem volt! »Frizurát« sokáig nem viselhettem, kopaszra nyírtak, mint a fegyenceket vagy tetvek ellen a kiskatonákat. »Csinos ruha« bűnnek, affektációnak számított, apám katonanadrágjából szabtak rám kínai kuli vagy vezeklő, szürke, hajmeresztően ormótlan klepetusokat, mindenki röhejére. [...] Az ételek is »szürkék«, fűszer halálos bűn volt. [...] Beszéd, beszélgetés, könyv, olvasás: nincs. 200 szót sem használtak. Két múmia ült mellettem. [...] Persze, hogy zokogva irigyeltem iskolatársaim fantáziás ruháit, bodorított-fodorított hajviseletét és szüleik színes, mozgalmas, változatos és gyakran kalandos (vagy kulturált, a világ dolgai iránt érdeklődő) életét!” Cseppet sem meglepő hát, ha ebből az érzelmi sivárságból, ingerszegény szellemi környezetből kiszabadulva Szentkuthy maga lett a végletek, az ellentétes lelki tulajdonságok embere. Írásait olvasva sokszor úgy érezzük, hogy megrészegeedett a lázadás szabadságérzésétől, és a szellem sikongó forradalmárává vált. „Katolicizmus, Tanácsköztársaság, Szent Korona és Regnum Marianum, parittyázó-portyázó szexualitás, keresztény kurzus, Ady Endre, politizáló papok, a rouge és a noir karrierista eszményítése, világháború pokla, Gulácsy festő és Jugend-Stil, minden szenvedésben résztvevő stigmatizált lelkem hogyne értette volna Victor Hugo katolikus monarchizmusát és szélsőbal szocializmusát, gyermek Hamletként tépve és tépelődve? Leconte de Lisle harcát a rabszolgák felszabadításáért, párhuzamban Schopenhauer peszsimizmusával (csak nézni szép, lenni azonban rettenetes). Sainte-Beuve útját a romantikus és misztikus, középkori és barokk katolicizmustól a szabadgondolkodásig?” (*Sorsfordító lelkigyakorlattól végkiárusításig*).

Ez az elképesztő szélsőségesség, amely életét jellemezte, írásában is tetten érhető. Nem véletlenül kellett több alkalommal is szembesülnie a szerkesztők visszautasításaival, akik nem írásának minősége, hanem látásmódjának újszerűsége, megfogalmazásának bátor szókimondása, szabad hangvétele, szorongásmentes, fesztelen témakezelése miatt többször is

visszaautasították kéziratait. Nem merték leközölni, vagy éppen leadni őket. Ennek alátámasztására hadd idézzem itt röviden Schöpflin Gyula egyik 1946-os levelének egy részletét: „Kedves Barátom! Nagy élvezettel olvastam ragyogó tanulmányodat az angol írók csodavilágáról, sajnos azonban úgy látszik, az előzetes megbeszélések során félreértés alakult ki közöttünk. Hallgatóközönségünk távolról sincsen még azon a szinten, hogy előadásod szárnyalását követni tudja, s erre a szempontra bizony figyelemmel kell lennünk.”

Semmi „maskarázó hisztéria és divatlap-nívójú sznobizmus” (Aldous Huxley: *Mona Lisa mosolya*), semmi üres póz nincs írásaiban. Szentkuthy maga a bántó természetesség. A „karneválos” külső mögött európai színvonalú elmélyültség, a fonákságokat leleplező humor, „nyelvgazdagság, élettapasztalat, lélektani kettősségek, humor, költői tartalom és izgalmas dráma” (*Lear, az örült pipacs*), laboratóriumi precizitás, ingerlő fantasztikum feszül benne.

Jelen kötet vegyes témájú írásokat tartalmaz, szám szerint harmincegyet. Ennek egyharmada foglalkozik valamilyen szinten az angol irodalommal, ugyancsak egyharmada különféle magyar vonatkozású művészekkel, írókkal, festőkkel, filozófusokkal vagy éppen az eltűnt kávéházi létformával, míg a harmadik harmada vegyes zenei, művészet- és társadalomtörténeti előadásait gyűjti egybe. A kötet szerkesztője azonban nem tematikai, hanem kronológiai vezérszálal követ, s annak mentén teszi egymás mellé az írásokat. Ezen könnyűszerrel nyomon követhető Szentkuthy tanulmányírói pályafutása a még egyetemista korában készített *Konzolidált anarchia* (1930) című írásától egészen a halála előtt nem sokkal megírt *Wagner* (1988) tanulmányáig. Ez utóbbiban nevezi a huszadik század művészetét intellektuálisnak. „Intellektus és intellektuális művészet egyik legjellemzőbb vonása: tájékozódás és tájékozottság, a legmagasabb perspektívából, legtávolabbi történelmi idők és legtávolabbi világtájak minden területén.” Mintha saját magáról írná!

Nemcsak a kötet harmadát kitevő angol témájú tanulmányainak magas száma mondatja velünk, hogy talán az angol irodalom állt hozzá a legközelebb, hanem az ilyen témájú írásaiban megfogalmazott hitvallásszerű állásfoglalásai is. *Az angol líra* (1936) című rádióelőadásában Shakespeare, John Donne, Milton, Keats, Coleridge, Shelley megidézésén keresztül vallja, hogy „az angol líra örök értéke s erköl-

csi jelentősége az egész kultúra számára [hogy bennük] természet és halál, gyermeki egyszerűség és tragikus örület minden árnyalatát emberi közvetlenség...” hatja át. Mindezt pedig a „legőszintébb művészi lelkiismeretességéből” állítja. Ugyanezt támasztja alá elragadtatott tanulmánya, amely a *Csoda és játékosság az angol irodalomban* (1946) címet viseli. „Lehetetlen észre nem venni, hogy az angolok egyik nemzeti műfaja, a detektívregény is a játékos-fantasztikus világ része. A költőt halál, szerelem, pénz, igazság dolgai izgatják, de amíg a germánoknál ebből szakáll nő, vallás lesz, nehézkes rágódás, itt ez is csillogó tündérvilág: misztérium és humor és körüti szenzáció.”

Ugyanebben a tanulmányában mondja ki ennek az egész általa megálmodott irodalmi „varázskertnek” a számára leszűrhető legfőbb tanulságát, amelyet aztán egész életén át magáénak vall és alkalmaz: „A tündér és a gyermek elcsodálkozik egy tejeskannán a sarokban, lángra gyúl egy divatjamúlt kétkerekű kocs árnyékán: csak az érti meg a világ nagy törvényeit és az egyszerű emberek örök fenségét, aki ilyen szemmel lát. A költészet nyomán fakad a jóság.” Ezzel a fent említett gyermeki rácsodálkozással szemlélte a körülötte lévő világot, s ugyanezzel a gyermeki játékos képességgel nyúlt az általa választott témákhoz is. „Csak cigánykerekezés közben szabadulhatunk meg minden, de minden előítélettől: vagyis amikor csupán a dolgok maguk maradnak meg, mert a boldog táncban lehullanak – és csak ebben hullanak le! – a merev dogmák pokolian fenséges álarcai.” Ez a boldozásra való nyitottság, ez a szellemi cigánykerekezés a legszentkuthysabb tulajdonság, amely nyolc évtizednyi életének, s e poszthumusz tanulmánykötetének is legjellemzőbb összefoglalása, catalogus reruma lehet.

Befejezésül álljon itt Szentkuthy íróasztaláról egy „pillanatfelvétel”, amely talán a legélethűbb kifejezése az ő mindenre nyitott, örök izzásban lévő elméjének, s amely tulajdonképpen nem más, mint ennek a kötetnek valamiféle parafrázisa. „Asztalomon akkor is, most is, mindig: Picasso-albumok (Guernicával), Goya a Háború borzalmaival, Bosch mytho-porno-freudi ábrái, Füssli szürrealista lidérclátomásai, a Biblia (frigyháza előtt táncoló részeg Dáviddal és Énekek Énekével), Tibullus, Propertius, Anakréon két nyelven, franciául, angolul, Carmina Burana, Orff zenéjének partitúrájával” (*A mókus és a Halál Angyala*).

Bartusz-Dobosi László